

Iscenesatt sjøfartshistorie på sørlandske sommerfestivaler og spel

Berit Eide Johnsen

Nordmenns bevissthet om å tilhøre en sjøfartsnasjon har vært på retur de siste tiårene, i takt med skipsfartens minkende betydning for sysselsettingen. Det er langt mellom sjøfolkene i dag, og de fleste vil heller karakterisere Norge som en oljenasjon. Men også oljeaktivitetene i Nordsjøen er maritime næringer, og den allmenne interessen for kystkultur og maritim historie er fremdeles betydelig. Utover 1900-tallet, og frem til i dag, er den maritime kulturarven i økende grad blitt iscenesatt og brukt – og kanskje misbrukt? – som en del av turismeprodukter og turismesatsinger. Det vi kan observere, er at sørlandskystens maritime historie, de maritime kulturminnene og kystlandskapet – både det materielle og det immaterielle – blir brukt innen den kulturbaserte turismen og opplevelsesøkonomien på Sørlandet.¹

I denne artikkelen vil jeg rette søkelyset mot bruken av den maritime historien på sørlandske sommerfestivaler og spel. De siste årene har nemlig flere lokale arrangementer inkludert iscenesettelser av hendelser fra Agderregionens sjøfartshistorie. Jeg vil særlig ta for meg to festivaler som har hatt stor suksess på Sørlandet de siste årene: Kaperdagene/Kapernatten i Farsund og Kjæmpestaden i Arendal. Jeg vil også trekke inn spelet *Bataljen*

1. De siste årene har jeg publisert en rekke artikler med fellestema *resirkulert maritim kultur og endret bruk av sørlandskystens landskap*. Se Johnsen 2002, 2004, 2005a, 2005b, 2008a, 2008b og 2010.

i *Homborsund* og Tordenskioldsdage i Frederikshavn i analysen. Sistnevnte festival har vært den viktigste inspirasjonskilden for Kjæmpestaden. For å sette mine casestudier i perspektiv vil jeg innlede med en kort oversikt over sørlandske festivaler og spel innenfor rammen av norske festivaler og spel.

Hovedproblemstillingen er: Hva er motivet for å iscenesette sjøfartshistorien på sommerfestivaler og spel? Hvordan skiller de seg fra museene i formidlingen av sjøfartshistorien? For å belyse dette vil jeg se på hvem som iscenesetter historien, hva drivkreftene og inspirasjonen er, og hvem publikum/målgruppen er. Jeg vil videre se på hvilke deler av sjøfartshistorien som iscenesettes, hvorfor og hvordan dette gjøres, og hvordan historiens *bruk* og *budskap* endrer seg over tid, selv om disse refererer til den samme historiske hendelsen.

Min tese er at fortidens historie og kultur stadig blir «resirkulert», iscenesatt og tolket på nye måter som svar på nåtidens endrede økonomiske, sosiale og kulturelle utfordringer. Veksten i den maritime kulturarvturen på 1990- og 2000-tallet kan sees i lys av lokalsamfunnenes jakt på identitet og selvmarkering. Historiske iscenesettelser skaper tilhørighet til et sted. Men de kan også være en respons på (relativ) økonomisk deprivasjon og befolkningsmessig og industriell tilbakegang. Lokale og regionale krefter kan konstruere et sted som noe unikt og «oppfinne» historier som understreker identitet, for å fremme økonomisk og kulturell vekst og styrke konkurransekraften vis-à-vis nabobyer. De historiene som iscenesettes for dette formålet, kan til en viss grad – men bare innenfor visse rammer – løsrives fra den faktiske historien og det autentiske. Historie kan også iscenesettes for andre formål, for eksempel – slik jeg skal vise et eksempel på – for å skape internasjonale nettverk og forståelse på tvers av landegrensene. En tese er også at iscenesettelsene av sjøfartshistorien er eksempler på en postmoderne livsstil og opplevelsesturisme, og at de lokale presentasjonene er en respons på globaliseringen og internasjonaliseringen av opplevelsesindustrien.

For å tolke historiene som iscenesettes, vil jeg gjøre nytte av teorier om episke strukturer og eventyrfortellinger, både tradisjonell, strukturalistisk eventyranalyse og moderne teorier om *storytelling*, *story living* og *city branding*. Jeg vil også trekke inn teorier om turismen i det postmoderne, globale samfunnet. Videre vil jeg drøfte forholdet mellom fiksjon og fakta

i tilknytning til teorier om *oppfunnet tradisjon* («invention of tradition») og *autentisitet*.

Metodisk bygger analysen på observasjon. Den bygger også på kvalitative intervjuer med sentrale personer bak Kjæmpestaden samt fotografier, avisartikler, prosjektbeskrivelser og andre typer skriftlige kilder.²

Sørlandske sommerfestivaler og spel

Hva er en moderne festival? En vid og generell definisjon er: «Festspill eller større festligheter som gjentas med jevne mellomrom, for eksempel årlig, som oftest med kulturelt eller kunstnerisk tilsnitt».³ En ytterligere presisering kan være: «Offisielt arrangement som varer minst to dager med større og mindre kulturarrangementer: utstillinger, forestillinger og underholdning» (Antonsen 2005 og Aust-Agder Fylkeskommune 2006:16).

Norske festivaler kan grovt sett deles i to: musikkfestivaler og kultur(arv) festivaler, eller kanskje tre dersom man regner de religiøse festivaler for en egen kategori. Sistnevnte har en sterk stilling på Sørlandet. Kanskje kan også sportsfestivaler regnes som en egen kategori? Men én og samme festival kan godt inneholde flere eller alle disse elementene. Kategorisering er problematisk og kan være gjenstand for diskusjon.

Ordet *festival* var i Norge lenge ensbetydende med Festspillene i Bergen, som ble grunnlagt i 1953, inspirert av Edvard Griegs Musikkfest i Bergen i 1898. I 1961 fulgte Molde opp med Norges første jazzfestival.⁴ Men Kalvøyafestivalen, etablert i 1971, regnes likevel av mange som alle norske musikkfestivalers mor, selv om Forumfestivalen samtidig ble etablert i Arendal. Selvsagt var det Woodstock (1969) som var den store inspirasjonskilden. Mange rockefestivaler ble etablert i Norge de følgende årene. Sommeren 2007 trakk over 150 norske rockefestivaler over en halv million publikummere. I mange år var Quart Festivalen (etablert 1991, konkur 2009) Sørlandets desidert største, men i dag er Høvefestivalen (etablert 2007) den desidert viktigste på Sørlandet, og den er en av Norges største

2. Jeg var i 2006 til stede på Kapernatten i Farsund og Kjæmpestaden i Arendal, og i 2007 på Tordenskioldsdage i Frederikshavn.

3. Oppslagsord «Festival». Lastet ned 10.09.2007 fra Wikipedia.

4. Nettstedet <http://www.norge.se/culture/music/festivals/festivals.htm>. Lastet ned 10.09.2007.

rockefestivaler.⁵ Den eldste musikkfestivalen i regionen er Kirkefestspillene i Kristiansand, etablert i 1971.

Mange norske festivaler har et historisk «spel» som hovedattraksjon. *Spelet om Heilag Olav (Stiklestadspelet)* fra 1954 er det eldste (Orre 2006 og Christiansen 2007).⁶ I 2005, 100 år etter unionsoppløsningen, ble ca. 90 ulike historiske spel oppført i Norge. Men allerede året etter var antallet falt til 50. Et stort antall var basert på middelalderhistorie.⁷ Her er handlingen ofte lagt til en *brytningstid*: overgangen fra hedendom til kristendom eller overgangen fra katolisisme til protestantisme. Men også tiden for dannelsen av nasjonalstaten og 1814 med grunnloven og Napoleonskrigene er populær. Det samme er etablering av industri (glassverk og jernverk) og Norges industrialisering (Weisser 2007). De fleste historiske spelene kan karakteriseres som naturalistiske og tradisjonelle.⁸ Plottene er vanligvis universelle, men vektlegger romantikk og individuelle konflikter. Det som gjør disse spelene så unike, og samtidig så typiske for vår tid, er deres sterke stedstilknytning. *Spelet om Heilag Olav* kan bli oppført bare på Stiklestad.

På Sørlandet er flere spel blitt oppført de senere årene, dels som enkeltstående arrangementer, dels i forbindelse med festivaler. Det mest kjente er kanskje *Spelet om Kråka*, forestillingen som Agder Teater setter opp annet hvert år i Kråkevika i Spangereid (Lindenes kommune), sist i 2010.⁹ Sagnet om fattigjenta Kråka som ble dronning av Danmark, henter sitt materiale fra folkevandringstiden. De fleste spel er imidlertid blitt oppført bare ett

5. De 10 største festivalene solgte til sammen over 300 000 billetter. Quart Festivalen hadde 57 000 besøkende 2006 og solgte godt under 30 000 billetter i 2007. Hovefestivalen solgte 50 000 billetter i 2007 («Tidenes festivalsommer», *Fædrelandsvennen*, 06.08.2007).

6. www.stiklestad.no Lastet ned 10.07.2007.

7. I Sverige er Medeltidsveckan på Gotland en av de største og eldste festivalene. Middelalderen var også i Sverige den mest populære destinasjonen for tusenårsskiftets «tidsresenärer», med 43 arrangementer ifølge en oversikt fra 1998 (Gustafsson 2002:17).

8. Avisdebatten og diskusjonen rundt Stein Wings oppsetning av *Spelet om Heilag Olav* og andre spel i august 2007 viser at arrangører har ønske om og vilje til nytenkning og eksperimentering, men at dette lett kommer i konflikt med ønsket om kontinuitet og tradisjon, og at mange også foretrekker tradisjonelle oppsetninger (debatt i *Adresseavisen* og *Aftenposten* i august 2007). Bentein Baardsons mer tradisjonelle oppsetning av *Spelet om Heilag Olav* i 2010, som gikk tilbake til røttene med bruk av opprinnelig manus fra 1961, ble derimot kritisert for å være «utdatert» og en «snill og tannløs hyllest» (Gullestad 2010).

9. *Spelet om Kråka* i regi av Agder Teater, spilt første gang i 2000, deretter i 2002, 2004, 2006, 2008 og 2010 på Spangereid i Lindenes kommune.

eller noen få år for så å bli nedlagt. Åmli kommune oppførte i fem år fra 1997 det lokalhistoriske *Spelet om Inger og Knut*. Et spel om Hans Nielsen Hauge ble i noen år oppført på Herefoss i Birkenes kommune, og i juni 2007 også på en øy utenfor Lillesand. I Høvåg (Lillesand kommune) satte Agder teater i 2009 og 2011 opp *Jernbyrden*, forfatteren Rune Belsviks dramatisering av Gabriel Scotts roman av samme navn. Meningen er at også dette spelet skal oppføres annet hvert år. Det handler om Jan Vibe, som slo seg ned i Høvåg på Kristian Lofthus' tid, på slutten av 1700-tallet, og det spilles på akkurat samme sted som romanens handling utspiller seg på. I 2005 ble *Bataljen i Homborsund* oppført på Homborsund fyr. Dette spelet vil bli nærmere omtalt nedenfor. Selv om det er blitt oppført flere spel på Sørlandet de siste årene, kan spelene ikke sies å være et like sentralt trekk ved landsdelens kulturliv som festivalene.

Sørlandets festivaler

Festivalene ble som nevnt over populære i Norge særlig fra 1970-tallet. På Sørlandet – som i resten av Norge – vokste antallet festivaler sterkt utover 1980- og 1990-tallet og akselererte ytterligere etter årtusenskiftet. Mer enn 320 000 mennesker besøkte 43 små og store festivaler på Sørlandet i 2005 (Antonsen 2005).¹⁰ Besøktallet oversteg dermed antall innbyggere i de to Agder-fylkene.¹¹ Bare Kristiansand hadde 13 festivaler mellom mai og september dette året. I 2007 ble det, ifølge en rapport fra Agderforskning, arrangert 94 festivaler på Sørlandet, temmelig likt fordelt på kunstheter (45) og kulturfestivaler (49) (Hjemdahl et al. 2007). Nær 80 prosent (74 av 94 festivaler) ble arrangert langs kystlinjen, med størst festivaltetthet i de hvite sørlandsbyene, der det flere steder er tilløp til dannelser av «festivalklynger». Arendal og Kristiansand skilte seg ut, med henholdsvis 15 og 28 festivaler det året. Over halvparten av festivalene er blitt etablert etter 2000. Det dreier seg om en «festivalisering» av landsdelen.¹² Den største gruppen

10. 43 festivaler når arrangementer innen idrett og kristenliv ble holdt utenfor.

11. Agderfylkene hadde til sammen 278 876 innbyggere 01.01.2010 (tall fra Statistisk sentralbyrå).

12. De 94 festivalene i rapporten (alle arrangert i 2007 og 84 av dem også arrangert i 2006) er «alle arrangementer som definerer seg selv som festival, uansett sjanger, tema, størrelse eller lengde» (Hjemdahl et al. 2007:7, 24, 26, 39, 111 og 168–169).

er musikkfestivaler, og de fleste arrangeres om sommeren, med pop, rock, metal, blues, jazz, country, roots, swing, bluegrass, folkemusikk, klassisk musikk, korps og korsang.¹³

Sørlandet har også flere idrettsarrangementer/idrettsfestivaler og kristne musikkfestivaler for ungdom. Øygospel (etablert 1984), som arrangeres i mai på Flekkerøy ved Kristiansand, og Skjærgårds Music & Mission Festival (etablert 1981), som arrangeres i juli på Risøya ved Tvedestrand, er representative eksempler. Sistnevnte samler hvert år opp mot 20 000 deltakere og er blitt karakterisert som Norges største kristne sjekested (Anthonsen 2010).

Sørlandet har en rik flora av historie- og kulturarvfestivaler. Blant disse kan nevnes Matfestivalen (Ose, Setesdal), Utvandrerfestivalen (Kvinesdal) og American Festival (utvandrerfestival, Lista i Farsund kommune). Her finner vi også en lang rekke *maritime* kulturarvfestivaler: Risør Shantyfestival, Risør Trebåtfestival, Tvedestrand Kystkulturuke, Kjæmpestaden (Arendal), Mandal Skaldyrfestival, Kaperdagene/Kapernatten (Farsund) og Laksefestivalen (Flekkefjord). Mange av disse festivalene ble etablert på 1970- og -80-tallet. De bygger på tradisjonelle maritime elementer, som reker, hummer, krabbe og laks, treseilskip og trebåter, 1600-, 1700- og 1800-tallets skipsfart, handel og migrasjon, vann, tradisjonell musikk og folkløse.¹⁴

Sørlandet har altså mange maritime kulturarvfestivaler. Jeg skal i det følgende se nærmere på Kaperdagene/Kapernatten i Farsund og Kjæmpestaden i Arendal, to av festivalene som retter søkelyset mot den lokale maritime kulturen og historien.

13. I Agderforsknings undersøkelse ble 1/3 av festivalene (31 av 94) karakterisert som musikkfestivaler. 59 prosent (55 av 94) ble arrangert om sommeren (Hjemdahl et al. 2007:28 og 83).

14. For oversikt over 94 festivaler arrangert på Sørlandet i 2007 viser jeg til Hjemdahl et al. 2007:330–331.

Kaperdagene/Kapernatten i Farsund og Kjæmpestaden i Arendal

De siste årene er Farsund blitt kjent som Kaperbyen (Johnsen 2010:55–56).¹⁵ *Kaperspillet* ble oppført for første gang i 1996 og oppføres årlig under Kapernatten midt i juli.¹⁶ Spillet bygger på en historisk hendelse: Den 13. september 1810, under Napoleonskrigen (1807–1814), da Danmark-Norge i allianse med Frankrike var i krig med Storbritannia, ble den norske kaperen «Popham» kapret av et engelsk krigsskip. Fire dager senere ble skipet, nå under navnet «Oldenburg», sett utenfor Loshavn. Kaperen «Veiviseren», ført av kaptein Tønnes Jansen fra Farsund, gikk ut og klarte å kapre skipet tilbake. Slik ble Kapernattens iscenesettelse av disse hendelsene gjengitt av en tilskuer – en journalist fra *Farsunds avis* – som opplevde kaperdramaet 25. juli 2006:

Det smalt fra geværene og det dundret fra kanonene sent tirsdag kveld. [...] Flere tusen mennesker var kommet til byen for å få med seg det populære kaperspillet. [...] De fikk med seg at kaperne fra Farsund tok seg om bord i «Adella» [...],

15. Kaperbyen, Kaperdagene og Kapernatten refererer til kaperfarten, som er blitt karakterisert som «legalisert sjørøveri»: Kaperfarten var – bortsett fra i to perioder – tillatt under hele krigen 1807–1814. Med hjemmel i kaperreglementet kunne skip utstyrt med kanoner kapre fiendtlige (det vil si britiske) skip. Priseretten dømte om det var «god prise». Ca. 1/3 av landets private kaperi ble utøvd fra Kristiansand (se Tønnessen 1955).
16. I 2010 ble Kaperdagene arrangert fra torsdag 8. til lørdag 10. juli og Kapernatten tirsdag 13. juli.

og kjempet mot engelskmennene med sverd og lanser. Da de kom til brygga ved Torvet hadde de utmanøvrert britene, og de kastet like godt den skrikende britiske kapteinen på sjøen. Publikum fulgte ivrig med og blitzene haglet fra folkemengdens mange kamera. For de minste var det en del delte meninger om de blodige, snerrende britene og enkelte barn ble så redde at de trengte en liten forklaring etterpå – at «blodet» var bare ketchup...[...] Før kaperspillet [...] var det opptog gjennom byen med korpsmusikk og mange flotte utkledd – både store og små. [...] Det var nemlig mange som deltok i opptoget, gjennomført utkledd i tidsriktige klær med melkespann og kurver under armen. (Abrahamsen 2006)

Initiativtakeren til *Kaperspillet* er Helene Evanger, en ildsjel uten formell historiefaglig kompetanse, som ofte blir presentert som kona til distriktslegen i Farsund. Hun har i alle år vært, og er fremdeles i dag, primus motor for arrangementet. Enkelte år trekker *Kaperspillet* opp mot 7 000–8 000 tilskuere til småbyen Farsund, sentrum i en kommune med 9 400 innbyggere.¹⁷ Publikum er i høy grad lokalbefolkningen og utflyttere – men for anledningen hjemvendte – fra byen og distriktet. De lokale er i flertall, selv om også turister hører til målgruppen.

Stiftelsen Kjæmpestaden ble formelt etablert i 2004 med bred politisk støtte og sterkt kommunalt engasjement. Festivalen er siden 2005 blitt arrangert i Arendal, Aust-Agders fylkeshovedstad, som har drøye 40 000 innbyggere.¹⁸ Mens Kaperdagene og Kapernatten er svært dominerende i Farsunds festivaltilbud,¹⁹ er Kjæmpestaden – som eneste historiske kulturarrivfestival i Arendal – mer et supplement til rundt 14 andre små og store festivaler og arrangementer, blant annet Arendal internasjonale barnekulturnet, Sørlandets båtmesse (salgsmesse for fritidsbåter), Internasjonalt marked, Arendal korfestival, VM i offshore / Norwegian Grand Prix (båt-race), Canal Street (jazzfestival) og Hovefestivalen.

17. Innbyggere i Farsund 01.01.2010: 9 410 (Statistisk sentralbyrå).

18. Innbyggere i Arendal 01.01.2010: 41 655 (Statistisk sentralbyrå). Kjæmpestadens hjemmeside: <http://www.kjempestaden.no>. Lastet ned 02.07.2010.

19. Den andre festivalen som arrangeres i Farsund, er Nordsjøfestivalen. Denne internasjonale festivalen, som vektlegger tradisjonsmusikk (konsert, kurs og seminar), ble arrangert 26.–29. august 2010 og solgte ca. 1 400 billetter.

Navnet Kjæmpestaden refererer til et ironisk dikt som ble publisert i bladet *Spidskugelen* i 1887, året etter det store økonomiske sammenbruddet som for alltid fratok Arendal plassen som Norges viktigste seilskipsby. Men det er ikke Arendalskrakket og nedgangsperioden som er tema for festivalen – tvert imot. Gjennom trebåt- og kostymeparade, travle markeder og «god, gammeldags auksjon», vertshus, soldatleir, tablåer, musikk og andre former for underholdning, historiske omvisninger og store seilskip på havnen – blant dem ofte flere fra de nordiske nabolandene – er det Arendals stolte maritime fortid og velstanden tidligere på 1800-tallet som iscenesettes og gjenskapes. På Kjæmpestadens hjemmeside står at det «vil [...] være ulike arrangementer med en felles idé: å gjenskape vår egen historie, med alle dens fasetter». Videre heter det:

På begynnelsen av 1800-tallet var Arendal en internasjonal by. Byens innbyggere hadde en utstrakt kontakt med andre nordiske land, og med det øvrige Europa. Sjømenn og handelsfolk på reise tok med seg hjem inntrykk og lærdom som påvirket vårt levesett. [...] En sommerhelg vil Arendal sentrum bringes tilbake til 1800-tallet. [...] Havna og byfjorden vil være full av yrende liv. (www.kjempe-staden.no 14.07.2010)

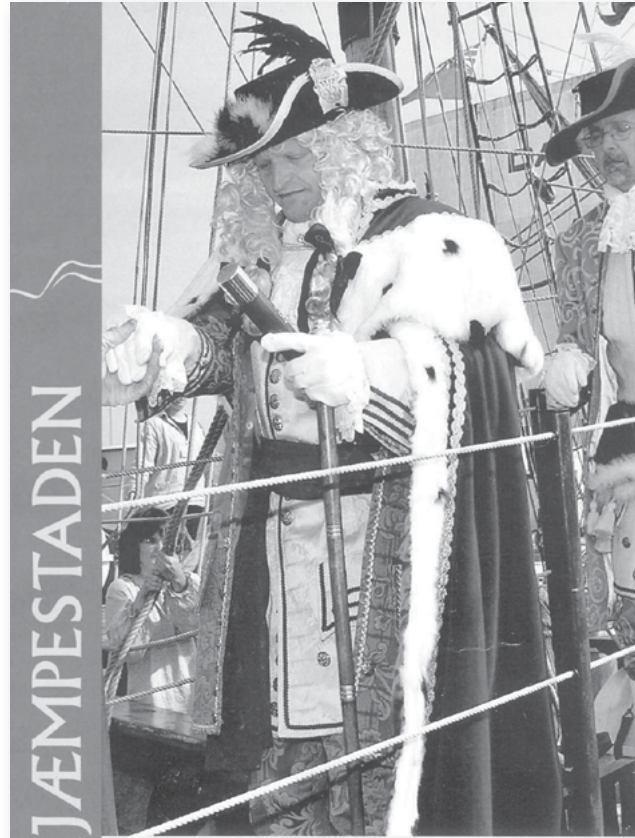
Lokale innbyggere oppfordres til å «leke turist i egen by», og sammen med tilreisende blir de invitert til drømmesamfunnet Arendal, til å ikle seg tids-riktige kostymer: som allmue eller overklasse, bønder, fiskere, gruvearbeidere eller tjenere.

I sankthansuken 2005 og 2006 ble også skuespillet *Det store kornopprøret* oppført som friluftsforestilling på en flytende scene i Arendals indre havnebasseng, Pollen, som en del av festivalen. Begge årene var dette skuespillet Kjæmpestadens hovedattraksjon, viktigste begivenhet og den altoppslukende aktiviteten for prosjektet. Publikumsantallet var omkring 3 500 i 2005 og vel 1 000 i 2006 (et lavere antall var naturlig fordi mange hadde sett forestillingen året før). Totalt var det mellom 5 000 og 10 000 som besøkte festivalen hvert av disse årene. Kjæmpestadens hovedmålgruppe er Arendals innbyggere, selv om prosjektbeskrivelsen fra 2004 også nevner turister, konferansedeltakere og næringslivet som målgruppe (Arendal kommune 2004a). Kjæmpestaden blir vanligvis arrangert like før skoleferien starter

(18.–20. juni i 2010), noe som begrenser deltakelsen fra tilreisende.

Kjæmpestaden har vyer og ideer om en mangslungen utvikling basert på kulturhistorien. Prosjektet strever fremdeles med sin form, funksjon og økonomi, men i løpet av de årene prosjektet har eksistert, har det etablert mange muligheter. Målet var opprinnelig å oppføre én ny teaterforestilling hvert år eller hvert annet år, og stadig fornye repertoaret. Selv om bare én teaterforestilling er realisert til nå, er ikke denne ideen oppgitt. De siste årene er flere konserter blitt oppført i Pollen, og hele Arendal er blitt tatt i bruk som én stor scene med flere små forestillinger. Og mange ideer til «gode historier» foreligger: slaveskipet «Fredensborg» (som forliste utenfor Arendal på 1700-tallet), jerngruvene rundt Arendal, Arendalsfeltet, skipsverftet Bratteklev og skipsfarten på 1800-tallet, båtbyggingen (tre og plast), industripioneren Sam Eyde og Eydehavns industrihistorie, gamle trehus/arkitektur, skalldyr, håndverk, villtulipanen og den lokale matkulturen (Litangen 2006). Mens vikingtid og middelalder er særlig populært på andre norske festivaler og spel, er det 1800-tallets velstand i industri og skipsfart som er i fokus i Arendal.

Selv om arrangørene har sett seg ut skipsfartens storhetstid som et hoved-

KJÆMPESTADEN

Opplev KJÆMPESTADEN 16. – 18. juni 2006

- det smeller i Pollen
- det myldrer på markedet
- kaperdrama på fjorden
- historien lever

**Danskekongen kommer – Kommer du?
Bli med på tokt i Arendals historie!**

Scene fra skuespillet *Det store kornopprøret* som ble spilt i Pollen i Arendal i St. Hans-uken i 2005 og 2006. Bildet er fra 2006. (Foto: Berit Eide Johnsen)

tema for Kjæmpestaden, har selve skuespillet *Det store kornopprøret* ikke mye med dette å gjøre. Den historiske bakgrunnen er Napoleonskrigen 1807–1814 og kapertiden – akkurat som i Farsund. Kaperdramaet i Arendal er lagt til 1813. Om sommeren var kornhandelen mellom Nord-Jylland og Sør-Norge stengt på grunn av engelske kryssere, «men-of-war», heter det i skuespillet. Resultatet var hungersnød og fra slutten av juni opprørstilstander i Arendal. Slik hadde situasjonen også vært tidligere under krigen – det er nok å referere til Ibsens dikt om Terje Vigen. Det var umulig å skaffe nok korn. Mange rodde som han eller seilte til Danmark etter korn. Og mange ble tatt av fienden og sendt i *prisonen*, det vil si engelsk fangenskap. Første året festivalen ble arrangert, i juni 2005, kom skipet «Marylin Ann» fra Frederikshavn i Danmark «med korn til sultne og lidende folk i Arendal».

Men selve kapertiden og hungersnøden er bare bakteppe for skuespillets drama – et kjærlighetsdrama. Den unge og fattige Henrik Teriesen (hvis far sitter i prisonen fordi skipet hans ble kapret på hjemveien fra Danmark med korn) legger merke til hvordan vanlige folk i Arendal lider, og bestemmer seg for å seile til Fladstrand (det nåværende Frederikshavn) til tross for at de engelske krysserne stenger Skagerrak (Johnsen 2008b). Samtidig registrerer Henrik hvordan overklassen holder store ball og selskaper. Han forelsker seg i overklassepiken Margrethe. Mens de fattige og sultne klarer å nedkjempe kjøpmennene, brødrene Dedekam, og får dem til å åpne kornmagasinene, klarer Henrik å krysse Skagerrak fra Danmark med korn. Han krysser også de sosiale barrierer og vinner Margrethe.

Et karakteristisk trekk ved spillene i Farsund og Arendal er at det dreier seg om lite fredelige deler av sjøfartshistorien. Det samme er tilfellet med *Bataljen i Homborsund* (se nedenfor) – og mange andre spel. Som i det typiske spelet er det brytnings- og overgangsperioder med dramatiske hendelser som iscenesettes. Men det dreier seg også om estetikk. «Kapret publikum i stemningsfull kapernatt» var overskriften i *Fædrelandsvennens* reportasje fra Kapernatten 2010 (Tvedt 2010). Journalisten fremhevet både den spesielle atmosfæren, magien og den nydelige sommernatten i tillegg til «ekte sjøslag, kanoner [og] kruttøyk». Også skuespillene i Kjæmpestanden og i Homborsund ble oppfattet som stemningsfulle.

Isenesettelser av sjøfartshistorien – historisk korrekt?

Hvordan blir de historiske hendelsene gjenfortalt og iscenesatt i Kaperspillet i Farsund? De ulike presentasjonene på Internett er stort sett korrekte med hensyn til fakta. Her et utsnitt fra *Ditt Distrikt*:

Dagens Kaperspill tar utgangspunkt i en autentisk hendelse i september 1810 da den norske kaperen «Popham» ble tatt av et engelsk krigsskip. Noen dager senere erobret kaperen «Veiviseren» skipet tilbake, og denne hendelsen gjenskapes i havnebassenget i Farsund, i det kvelden går over i sommernatten. Med soldater, kanoner, bål og røyk blir man ført 200 år tilbake i tiden. «SS Adella» fra Mosvolds rederi har rollen som det kaprede norske skipet, nå under engelsk kommando,

og snart tordner kanonene. Etter en vellykket kapring, tas seilfartøyet til land ved Torvkaia og fangene føres til prisonen. Da dukker også den lokale legen opp og må foreta et inngrep med handkjerra som operasjonsbord.²⁰

Men hjemmesidene forteller bare en del av den spennende historien, som flere faghistorikere har dokumentert grundig (Tønnessen 1955:586 og 594).²¹ Det som vektlegges, er det som knytter kaperne «Popham» og «Veiviseren» og besetningene deres til Farsund og Lista med uthavnene Loshavn og Eikvåg. De fleste av mannskapet var hjemmehørende i disse uthavnene. Men også følgende er fakta:

- Kaperen «Popham» (et lite skip på vel fire tonn med én kanon og et mannskap på tolv) var registrert i Kristiansand, der alle eierne var hjemmehørende.
- Kaperen «Den veivisende Paquet» var også med på gjenerobringen av «Popham», sammen med «Veiviseren» (som hadde et mannskap på mellom 20 og 30 sjøfolk). «Den veivisende Paquet» var registrert på Lista utenfor Farsund og eid av folk fra dette distriktet, men på det aktuelle tidspunktet ble den ført av Knud Ellingsen fra Brekkestø ved Lillesand. Mannskapet bestod av mellom 30 og 40 sjøfolk. Ingen annen kaper har noensinne vært så berømt som denne, hevdet Joh. N. Tønnessen i sin doktoravhandling om kapertiden (1955:604). Likevel er den utradert fra kaperspillet. Er årsaken at kapteinen, det vil si helten, ikke var fra Farsund eller Lista?

Presentasjonen på Internett utelater altså viktige deler av de faktiske historiske hendelsene. Men hvordan ivaretar selve *fremførelsen* det historiske?

Lokalavisen *Farsunds Avis* og regionsavisen *Fædrelandsvennen* har gjennomgående positive omtaler av Kapernatten (Støle 2004, Preus-Olsen 2007, Spjelkaviknes 2007 og Roksvåg Pedersen 2007). Flere ganger har imidlertid

20. Kaperspill i havnebassenget i Farsund (*Ditt Distrikt*). Lastet ned 8.07.2010 fra <http://www.ditt-distrikt.no/aktiviter/8207/Kaperspill-i-havnebassenget-i-Farsund>.

21. Se særlig Tønnessen 1955, «Tillegg: De norske kapere og deres priser». Her omtale av kaper nr. 19 «Veiviseren», nr. 72 «Popham» og kaper nr. 160 «Den veivisende Paquet».

Dramatisk scene fra *Pollen* i Arendal under Kjømpefesten i 2006. (Foto: Berit Eide Johnsen)

historikere kritisert *Kaperspillet* for å være for dramatisk og for lite realistisk. Helene Evanger, kvinnen bak *Kaperspillet*, har avfeid kritikken:

De er i sin fulle rett til å mene det, men jeg har brukt min kunstneriske frihet til å dramatisere *Kaperspillet*. Jeg tror ikke folk flest hadde likt det dersom kaperne og britene hadde kommet inn til torget arm i arm og med ballonger i hendene. (Fjellstad 2006)

I Farsund er formålet liv og røre i byen mer enn historisk rekonstruksjon og korrekthet, hevder hun. «Jeg tenkte at en måtte få til noe som kunne lage liv i byen om sommeren» (Fjellstad 2006).

Farsunds byhistoriker, Olav Arild Abrahamsen, er blant dem som har kommentert det historisk ukorrekte ved kaperdramaet og pekt på tids-

forvirring, stilforvirring og stedsforvirring (Abrahamsen 2007:382–384). Galeasen «Adella», som brukes i rekonstruksjonen av den historiske hendelsen fra 1810, er motordrevet og fra en langt senere tidsperiode. Arma-daen av småfartøyer som stevner mot fregatten, består av både robåter, nordlandsfæringer og tjue fots snekker med vindskjerm og åtte hesters Marna (båtmotor produsert i Mandal). Publikum og deltakere opptrer i «tidsriktige klær fra 1800-tallet», men også kostymer fra andre perioder og «tidløse» antrekk. De kostymekledde deltakerne inkluderer over 200 personer fra lokalsamfunnet som stiller med dugnadsinnsats, men også *Christianssand Artillerie Compagnie* og *Arendal Borgerlige Militaire av 1805*, her som i Kjæmpestaden Arendal og i Tordenskiolds By Frederikshavn.

Heller ikke festivalen Kjæmpestaden i Arendal bærer preg av å tilstrebe historisk korrekthet. De besøkende inviteres til å forestille seg Arendal for 200 år siden, men både historiske fakta og kulisser er lite tidsriktige. Selv om Arendals gamle trearkitektur fungerer som «en autentisk scenografi rundt scenen for skuespillet», ifølge stiftelsens årsberetning, er skipene mye yngre, og kostymene er fra alle tenkelige perioder, eller rene fantasikostymer i «historisk» eller «autentisk» stil. Da folk i kostymer, akkompagnert av *Arendal Borgerlige Militaire av 1805*, «fikk kjenne luktene av tauverk og blankskurt dørk, og fikk en smakebit av hvordan det var å leve og arbeide på en seilskute på 1800-tallet» (Arendal kommune 2005), brydde de seg trolig lite om at fullriggeren «Sørlandet» vitterlig er bygd i 1927 og aldri har seilt som et kommersielt handelsskip.

Hvordan forholder det seg med skuespillet *Det store kornopprøret*? Både festivalavisen fra 2007 og Kjæmpestadens hjemmeside forteller at hungersnøden var så stor i løpet av sommeren 1813 at vanlige folk samlet seg 30. juni for å storme kornmagasinene i Arendal. Dette er historisk korrekt og veldokumentert. Men her stopper de historiske fakta. Selv om flere av skuespilletts rollefigurer bærer historiske navn, er kjærlighetshistorien fri fantasi. Mange vil mene at forfatterne har tatt seg vel store kunstneriske friheter, sett på bakgrunn av at dette tross alt markedsføres som et historisk drama.

I starten av dramaet introduserer en guttestemme: «Det er Sankt Hans 1813. [...] Rederne i byen oppfordrer skipperne om å angripe engelske skip. Kaperfarten, det aksepterte sjørøveri, gjør rederne enda rikere, blokaden tettere og nøden større blant allmuen som opplever at det er stor forskjell

på fattig og rik» (Asdal og Berg 2005:2). Men dette skurrer. Kaperfarten var nemlig forbudt i Danmark-Norge mellom 11. februar og 25. august 1813 (Tønnessen 1955:401). Det var altså ingen kaperfart i juni 1813 da begivenhetene fant sted.

I Arendal som i Farsund lever historiene sitt eget liv uavhengig av de historiske realitetene. De har også funnet sin særegne form.

Moderne, romantiske eventyrfortellinger

Både Arendals byspill *Det store kornopprøret* og *Kapernatten* i Farsund er bygd opp som klassiske eventyr og klassiske romanser. Slike fortellinger har både mål og moral: Det gode seirer over det onde til slutt, og i fortellingen ligger det helt fra starten en klar forventning om nettopp dette. Forklaringen ligger i selve *fortellingen*, i romansens intrige.²²

Hva kjennetegner det klassiske eventyret? Alle eventyr har en struktur og et plott, skrev eventyrforskeren A.J. Greimas, inspirert av Vladimir Propp.²³ Greimas påpekte at eventyrene har en klar begynnelse, et midtpunkt/høydepunkt og en avslutning, og at det er en situasjon med sosial og moralsk orden både før og etter at eventyret har utspilt seg. I eventyrets fokus er hendelsene mellom disse to punktene, når hovedpersonen(e) prøver å gjenetablere balanse. I korte trekk er eventyrets struktur slik: Helten konfronteres med en uholdbar tilstand/ubalanse, han tar skjebnen i sin egen hånd, nedkjempes midlertidig av fienden og klarer å reise seg igjen/vinne.

Den enkle strukturen gjenfinnes i byspillene både i Farsund og Arendal: Heltene blir innledningsvis konfrontert med nød og krig i Norge: I Arendal er det kornmangel, og i Farsund er et skip kapret av fienden. Ved første øyekast fortoner situasjonen seg som håpløs, og heltene er tilsynelatende sjanseløse. Men situasjonen endrer seg. I Arendal kjemper Terie med de britiske *men-of-war*, og allmuen kjemper mot overklassen for å få korn

22. Narrative strukturer og temaer i historiske sagn fra krigen 1807–1814 analyseres i Johnsen 2008b.

23. Propp 1985, «Introduction». Vladimir Propps *Morphology of the Folktale* utkom første gang på russisk i 1928 og ble oversatt til engelsk først i 1958. Propp fant at ulike personer – roller eller karakterer – forekom i eventyrene, men at handlingene fulgte et mønster. Han påviste 31 elementer som alltid forekom i samme rekkefølge, selv om alle elementene aldri forekom i ett og samme eventyr, bare en del av dem (Aarseth 1976:108). Greimas' vanligste funksjoner var: forlate hjemmet, test/reaksjon og kamp/seier.

fra magasinene. I Farsund drar lokale helter til sjøs for å gjenerobre det tapte skipet. På slutten er balansen gjenopprettet: Det lykkes Terie å krysse Skagerrak med korn fra Danmark, og han har som Askeladden i eventyret vunnet Margrethe. Allmuen har fått korn. I Farsund er skipet blitt kapret tilbake, og fienden er blitt straffet. I disse romantiske dramaene seirer det lyse og gode, mens det mørke og fiendtlige nedkjempes. Disse forventningene ligger i det romantiske plottet allerede fra starten – publikum får det de forventer: en lykkelig slutt.

Turismen i det postmoderne samfunnet, oppfunnet tradisjon og autentisitet

I det postmoderne samfunnet er den maritime fortiden *gjenoppfunnet*. Postmodernismen forutsetter et brudd med fortiden, hevder Kevin Meethan i sin analyse av turismen i det globale samfunnet (2001:25). Normer, standarder og hierarkier er ikke lenger korrekte eller ukorrekte, men annerledes og diversifiserte. Modernismen er blitt erstattet av en resirkulering av fortiden og andre kulturer, og resultatet er blitt en tilstand av «hyperreality» der forskjellen mellom de originale gjenstandene og kopiene er blitt visket ut, slik at alt flyter fritt: Grensene mellom det virkelige og det uvirkelige, det sanne og det falske, og det moralske og det umoralske er borte (Meethan 2001:28). Globalisering og postmodernisme er nær sammenvevd. Men en globalisert økonomi leder ikke nødvendigvis til homogene globale kulturer – heller det motsatte. Lokale tradisjoner kan sees i denne sammenheng.

Begrepet *the invention of tradition* ble introdusert av Eric Hobsbawm i 1983. Ideen er at ulike grupper plukker opp rester av fortiden og tilpasser dem til nåtidige ønsker, behov og visjoner. Hobsbawm uttrykte det slik: Referanser til en – i hovedsak kunstig – historisk fortid er en respons på nye situasjoner. Han konstaterte følgende:

«Invented tradition» is taken to mean a set of practices, normally governed by overtly or tacitly rules and of a ritual or symbolic nature, which seek to inculcate certain values and norms of behaviour by repetition, which automatically implies continuity with the past. In fact, where possible, they normally attempt to establish continuity with a suitable historic past. (Hobsbawm og Ranger 1983:1)

Han hevdet også at objekter frigjøres for full symbolsk og rituell bruk først på det tidspunktet de ikke lenger er forbundet med praktisk bruk. Han understreket forskjellen mellom vitale, aktive og levende samfunn og iscenesatt autenticitet. I det øyeblikk samfunnene blir pittoreske, trer nye krefter i sving, krefter som skiller seg fra de opprinnelige. Begrepet *staged authenticity* – iscenesatt autenticitet – i forbindelse med turisme ble introdusert av Dean MacCannell i 1976 (1976:91–107). Turistene opplever ofte ikke det virkelige liv, men må nøye seg med iscenesettelsene.

Agderkysten var i århundrer preget av sjøfart, skipsbygging, maritime håndverk, trelasteksport og fiske. Kommunikasjon langs kysten og over hav og kontakt med fremmede land og folk er tydelige linjer i historien. Men etter en lang oppgangsperiode, som startet i 1820-årene og nådde sitt høydepunkt rundt 1875, ble de maritime næringene rammet av krise og tilbakegang fra slutten av 1870-tallet. De raske sosiale og økonomiske endringene i siste del av 1800-tallet og utover 1900-tallet presset frem nye metoder for å etablere – og bevare – regional identitet og tilknytning til den stolte og velstående fortiden. Hobsbawm formulerte det slik:

Quite new, or old but dramatically transformed, social groups, environments and social contexts called for new devices to ensure or express social cohesion and identity and to structure social relations. [...] This required new methods of ruling or establishing bonds of loyalty. (Hobsbawm og Ranger 1983:263)

Utover 1900-tallet ble den maritime sørlandskulturen – som opprinnelig var knyttet til arbeidsliv og næringsutøvelse – i økende grad tilpasset fritiden og tatt i bruk som opplevelsese- og turismeprodukter.

Er *Kaperspillet*/*Kaperdagene* og *Det store kornopprøret* / *Kjæmpestaden* eksempler på at Farsund og Arendal har oppfunnet en «uhistorisk» historie med til dels kunstige og inautentiske tradisjoner for å nå moderne mål? Etter min mening er svaret langt på vei ja. I begge byene er den tradisjonelle sjøfarten et tilbakelagt stadium, og dermed frigjort for symbolsk og rituell bruk. «Passende» sjøfartshistorier, som bare delvis er historisk korrekte, blir fortalt og iscenesatt. Historiene skaper kontinuitet med fortiden, samtidig som de understreker verdier som er viktige i dag, eksempelvis lokalpatriotisme. Farsund har med sin kaperprofilering rendyrket denne strategien,

mens Arendal – gjennom sine mange og mangeartede festivaler – har en mer diversifisert strategi.

At historiens *bruk* og *budskap* endrer seg over tid, selv om de refererer til den samme historiske hendelsen, er et hovedpoeng i Pertti Anttonens artikkel «Transformations of a murder narrative» (Anttonen 1997).²⁴ Sagnet forteller at biskop Henrik, som skal ha kristnet Finland, ble myrdet av en finsk bonde vinteren 1156. Denne historien har holdt seg levende opp gjennom århundrene, men er stadig blitt påvirket av samtidens rådende mytologiske (inkludert religiøse), retoriske og politiske normer og har gjennomgått «betydningsforskyvninger» underveis. Historisk autentisitet er her av underordnet betydning for mange, hevder Anttonen (1997:4). På slutten av 1900-tallet (en periode preget av tap av identitet og historie på grunn av flukten fra landsbygda, men også fornyet interesse for røtter og kulturell kontinuitet) ble fortellingen reformulert og sterkere knyttet til lokalsamfunnet og dets strategi for å forme sin identitet. Morderen ble ikke lenger sett på som en kriminell, men tvert imot en som forsvarte lokalsamfunnet:

Instead of representing backwardness, paganism and hardheadedness, the murderer is now regarded as a freedom fighter and a defender hero, who stood up for the local community and its values as well as his own property and fought against foreign control and oppression, foreign culture, foreign religion, and a foreign intruder. (Anttonen 1997:20)

Som tidligere vist er verken Kapernatten eller Kjæmpestaden med *Det store kornopprøret* historisk rekonstruksjon for historiens egen del. Det dreier seg ikke om faghistorikernes presise beskrivelser og analyser, men *den folkelige oppfatningen av historien*. Danske forskere bruker uttrykket «erindringens og glemslens politik» og hevder at man alltid vil omgås fortiden på en ytterst selektiv måte, og at seleksjonen vil bli styrt av nåtidige interesser og forhold. De bruker begrepene *erindringsfællesskaber* og *erindringsarbejde* i sine analyser (Jensen et al. 1996, Bryld og Warring 1998:20).²⁵ Fortellin-

24. Også omtalt og drøftet i Eriksen og Selberg 2006:244–246.

25. Johnsen 2008b drøfter den folkelige fortellertradisjonen med utgangspunkt i prisonfangerens fortellinger som historiske sagn.

gene i *Kaperspillet* og *Det store kornopprøret* er eksempler på lokalmiljøets erindringsproduksjon. Nåtiden påvirker presentasjonen av fortiden.

I en analyse av kulturarvturisme i Robin Hood County, som ligger i Nottingham i England, konstaterer også Peter Lyth at historisk autentisitet er av underordnet betydning. Kulturarv er ikke historie, men heller den aktuelle bruken av historien. I dag er man ikke nødvendigvis opptatt av hva som er autentisk eller historisk korrekt; heller presenterer man fortiden for publikum i en form som er tilpasset dagens behov og forhold. «Heritage fulfils the postmodern passion for collecting and consuming individual 'experiences' exceptionally well», skriver han (Lyth 2006:3). Men er autentisitet viktig i diskusjonen om kulturarvturisme? spør Lyth. Han foreslår en mer fleksibel tilnærming til historisk korrekthet, mer i tråd med et postmoderne syn på sannheter og realiteter.

Cato Litangen, forfatteren av *Levende historie: Et forprosjekt for Samfunnsbyggingsprosjektet i Arendal*, et prosjekt knyttet til Kjæmpestaden, oppfordrer folk til å «leve historien», og særlig sjøfartshistorien (2006). Han spør retorisk: Har vi ikke forstått at gullet ligger i anekdotene, nå, på vei inn i opplevelsesøkonomien? På veien dit må vi tilpasse den autentiske historien til det som passer maskeradene i vår tid. Autentisitet må vike for det estetiske – det er den estetiske *storyliving-en* vi er ute etter, ikke sannheten slik man finner den i de faktiske gamle tingene.

Men vil historikere være med i dette sammensuriet, gi slipp på sine sannheter til fordel for maskeraden? spør Litangen retorisk. Ikke uten videre – og ikke fullstendig: «Vi må passe på at ikke selve historien blir forringet, og der vi jukser litt klargjør vi at vi jukser», forteller en museumspedagog ved Aust-Agder kulturhistoriske senter, ifølge Litangen (2006:16).

Sabeltannifisering av Sørlandet?

Slik jeg ser det, har de offentlige museene et helt annet utgangspunkt og et annet formål enn festivalene og spelene. Derfor kan ikke Vest-Agdermuseet Kristiansand uten videre bli med på de ideene som ble presentert av Agderforskning i rapporten *Grensesprenging i vasskanten. Forprosjekt om eit maritimt opplevingssenter i Nodeviga for Vest-Agder-museet* (Grønstad og Hjemdahl 2010). I tråd med det som karakteriseres som moderne

museumstrender, foreslår rapporten å utvikle et maritimt opplevelsessenter i Nodeviga på Odderøya, like ved Kvadraturen i Kristiansand.²⁶ Under tittelen *MoMAP, Modern Museum of Arctic Pirates*, er ideen å etablere et «kapersenter». «Kystkultursenter og museum som tek for seg livet langs norskekysten finst det mange av», hevder forfatterne, og det samme gjelder båtavdelinger og båtmuseer. Derfor vil det være vanskelig å skille seg ut og være grensesprengende med et slikt tradisjonelt konsept (Grønstad, og Hjemdahl 2010:11).

«Kvifor ikkje eit kapermuseum i Nodeviga?» spør Grønstad og Hjemdahl og argumenterer for å lage en «kaperspissing» som også kan samvirke med Kaptein Sabeltann i Dyreparken så vel som kaperbyen Farsund (2010:31–32).

Vi meiner at det er få andre tema som ber i seg det same potensialet som kaper-temaet. Marknadsføringsmessig finst allereie ideen om ein pirat i regionen, og dette vil gjere det mykje lettare å hevde ein kaperidentitet for regionen. (Grønstad, og Hjemdahl 2010:36)

Men som de selv skriver: Kulturhistoriestemmene – min egen inkludert – kan lett argumentere for at dette blir for snevert.²⁷ Kapertemaet er dessuten allerede overrepresentert i landsdelen. Kanskje kan vi snakke om en *sabeltannifisering* av Sørlandet. I Kristiansand dyrepark planlegges en «sjørøverby» med 160 ferieleiligheter til 150 millioner kroner. Etter planen skal Abrahamn med sjørøverskip og -helter stå ferdig til sesongstart 2012 (Martinsen 2010). Et betimelig spørsmål blir da: Vil barn som besøker både kapermuseet i Nodeviga og sjørøverbyen i Dyreparken, klare å skille mellom den «virkelige» *historien* på museet og *røverhistoriene*? Dette er imidlertid ikke de eneste – og viktigste – innvendingene. Jeg vil også argumentere for at et opplevelseskonsept som skissert i rapporten ikke er i tråd med primæroppgavene til et offentlig museum. Å skape en «kaperidentitet» for Sørlan-

26. Vest-Agder-museet Kristiansand, som nå er lokalisert på Kongsgård ved Kristiansand sentrum, er planlagt flyttet til Odderøya like ved Kvadraturen. En museumshavn er tenkt plassert i Nodeviga.

27. Jeg er styremedlem i det interkommunale selskapet Vest-Agder-museet, der Vest-Agder-museet Kristiansand er en underavdeling.

det bør ikke være museets oppgave.²⁸ Et viktig prinsipp i ICOMs *museums-etiske regelverk* er at museumssamlingene – og formidlingen av dem – skal avspeile kultur- og naturarven i det samfunnet som de stammer fra.²⁹ Det er altså de autentiske samlingene som skal stå i sentrum – forvaltningen og formidlingen av disse. De offentlige museene har et samfunnsansvar som er prinsipielt annerledes enn opplevels- og underholdningsproduktene: «Museer har plikt til å anskaffe, bevare og utvikle samlinger som bidrag til å sikre samfunnets naturarv, kulturarv og vitenskapelige arv. Disse samlingene utgjør et viktig felles kulturgode.» Museene trenger selvsagt ikke å være kjedelige av den grunn, men de «må vise respekt for originalens integritet». Slike hensyn trenger ikke festivalene og spelene å ta, heller ikke temaparker som Vikingland (Spangereid i Lindesnes) og Bronseplassen (Høvåg) eller Dyreparken med Kaptein Sabeltann og den planlagte Abrahamn.

Museenes oppgave er altså å ta vare på og formidle sentrale sider av samfunnets historie. Både *Det store kornopprøret* og *Kaperspillet* har helt klart beveget seg bort fra den faktiske historien og over i den fiktive eventyrtellingen. Er det likevel grenser for hvor langt bort fra det autentiske iscenesettelsene kan bevege seg? Den levende historien kan nok nærme seg maskeraden og anekdotene – men ikke gå *for* langt i den retningen. For at troverdigheten og tilknytningen til stedet skal ivaretas, må tydelige historiske referanser være til stede.

Drivkreftene og motivene bak iscenesettelsene

Festivalene og spelene må analyseres innenfor en moderne politisk, økonomisk, kulturell og sosial ramme. Globalisering og internasjonalisering virker inn på lokale og regionale strategier.

Iscenesettelse av historiske hendelser kan ha mange formål. Da spelet *Bataljen i Homborsund* ble oppført på Homborsund fyr (mellom Lillesand og Grimstad) sommeren 2005, var formålet å fremme internasjonalt

28. For en kritisk drøfting av kaperlandsdelen Sørlandet, se Johnsen 2010.

29. Denne og følgende henvisninger til The International Council of Museums' (ICOM) museums-etiske regelverk: http://www.icom-norway.org/icom_regel_web.pdf. Lastet ned 07.07.2010.

samarbeid og etablere et europeisk ungdomsnettverk innenfor teater og musikk (Kaalaas 2005).

Spelet baserte seg på en virkelig hendelse. Sommeren 1640 ble Jacob Jostsson Ulff, gjestgiveren på Sanden (Lillesand), brutalt myrdet på brygga like nedenfor huset sitt sammen med en eldre mann. Krigene herjet ute i Europa, men Danmark-Norge klarte å holde seg nøytralt. Den 22. juli 1640 la en kaper fra Dunkerque i Frankrike til i Homborsund på jakt etter et hollandsk handelsskip. Men hollenderen – med 30 kanoner og 100 mann om bord – viste seg å bli for mye for den lille franske kaperen, og mannskapet stakk selv skipet sitt i brann og stakk av i to robåter til Sanden for å søke beskyttelse. Mens de franske kapergastene var i ferd med å by frem en del våpen for salg der, hørte de bråk fra landsiden. Mot dem kom en gjeng sjøfolk fra det hollandske skipet. De var rasende fordi de trodde Jacob og de andre på Sanden var i ferd med å hjelpe franskmennene. Snart smalt det skudd, og to ble altså drept av hollenderne. Alt dette vet vi fordi det ble tatt opp vitnemål på Sanden en uke senere.

Da dramaet ble iscenesatt på Homborsund fyr sommeren 2005, skrev *Agderpostens* journalist: «Vår blodige historie kan fredag gjenoppleves på Homborsund fyr» (Ballestad 2005). Og tre dager senere, etter premieren: «Resultatet er en kraftig og stilfull forestilling som får oss til å føle at vi var der da det skjedde» (Skinneemoen 2005).

Selv om manusforfatteren Sylvi Kleiva Ugland selvsagt hadde som mål å gi publikum en god teateropplevelse, var det egentlige formålet med spelet altså ikke historisk rekonstruksjon for historiens egen del. EU-prosjektet (knyttet til organisasjonen Ung i Europa) var organisert som et europeisk ungdomsprosjekt som hadde som mål å bygge fredsskapende nettverk blant ungdom innen kultur på tvers av grenser. Det involverte profesjonelle artister så vel som unge under utdanning, mer enn 70 personer fra fire land: 15 fra Dunkerque i Frankrike, 10 fra Gouda i Holland, 10 fra København i Danmark og resten fra lokalmiljøet. Rollefigurene som de fikk spille, var både franske kapere, hollandske orlogssoldater, danskekongen og hans hoff og norske bønder. Selvfølgelig var også et par kjærlighetshistorier lagt inn i spelet: Ingerid fra Homborsund skulle snart gifte seg med felespilleren Andreas fra Lillesand, men bryllupsforberedelsene ble avbrutt av stormaktpolitikken, som plutselig satte lokalsamfunnet på hodet. Og ondskapen måtte vike da

orlogskapteinens datter forelsket seg i gårdsgutten fra Homborsund. Disse rollefigurene, uten rot i de historiske realitetene, hadde et universelt budskap: Kjærligheten overvinner alt, også de europeiske stormaktskonfliktene. På den måten fikk et blodig krigsdrama et fredsperspektiv.

Hovedformålet til stiftelsen Kjæmpestaden er, ifølge statuttene, å «fremme historien som identitetsskaper for byens befolkning. Stiftelsen skal arbeide for at Arendals kulturelle historie og historiske identitet brukes i profilbyggende arbeid og opplevelsesbasert næringsutvikling» (Arendal kommune 2004b). Arendals internasjonale og maritime tradisjoner og nordisk samhandling skal vies særlig oppmerksomhet. En årlig historisk festival er ett av virkemidlene som blir brukt for å «skape interesse for en ny opplevelsesbasert industri i regionen». Stiftelsen skal også «legge til rette for å skape nye nettverk for samhandling mellom kultur og næringsliv både lokalt og i nordisk sammenheng».

Ifølge Cato Litangen er Kjæmpestaden et opplevelsesprosjekt, unnfanget av moderne ideer om formidling og virksomhetsutvikling basert på lokal kulturarv (Arendal kommune 2004a og Litangen 2006:2). Han utformet forprosjektet med en klar referanse til den såkalte *opplevelsesøkonomien*, hvor markedet krever gode historier, og hvor produktutviklingen er forbundet med evnen til å fortelle disse historiene innenfor en kommersiell eller popularisert ramme.³⁰ Han definerer *levende historie* som at *folk i samtiden* kan delta i en historisk hendelse eller prosess. Publikum oppfordres til *storyliving*, til lek på historiens premisser. Man har dermed dradd fortellingene ut av historiebøker og bort fra de fysiske levningene. «Rollespillet gir oss anledning til å kjenne identiteten bruse i blodet», hevder han. Dette er ikke død historie – slik den graves frem av arkeologer, vernes av antikvarer eller forstås av forskere. Kjæmpestaden er et historisk spill med utkledd familiefedre og -mødre i hovedrollene. Denne leken samler seriøse folk til lek med våpen, som *Arendal Borgerlige Militaire av 1805*, «en forening med mange menn i gamle uniformer» (Litangen 2006:7–8).

Marianne Woie, prosjektleder for Kjæmpestaden inntil 2006, understreket at arrangementet er et identitetsprosjekt med klart fremtidsperspektiv. Da hun ble bedt om å oppgi noen nøkkelord, nevnte hun både autentisitet /

30. For en drøfting av festivaler i relasjon til opplevelsesøkonomien, se Aronsen 2006:17 og 35 ff.

den autentiske byen, den åpne og internasjonalt orienterte byen, identitetsbygging, optimisme, røtter, kystkultur og fremtidsperspektiv. Et hovedmål er å gjøre Arendals innbyggere oppmerksom på deres rike sjøfartshistorie. Festivalen er del av en strategi for å etablere Arendal som regionens kulturby, ikke gjennom å konkurrere med, men å kontrastere nabobyene Tvedestrand (Bokbyen) og Grimstad (Dikternes by – Ibsen-/Hamsundagene).³¹

Tordenskioldsdage og det danske drømmesamfunnet

Kjæmpestaden, som har et nordisk perspektiv med markedsmessig konsentrasjon omkring Skagerrakregionen, er et slags tvillingprosjekt til Tordenskioldsdage i Frederikshavn nord på Jylland. Ideen til Kjæmpestaden ble hentet derfra til Arendal i 2003.³² Sommeren 2004 seilte 70 personer fra Arendal til Frederikshavn for å delta på Tordenskioldsdage og søke ytterligere inspirasjon der. Men hva var det folkene fra Arendal opplevde? Hva var det som overbeviste dem om at Arendal trengte et byspill og en historisk festival? Det var naturlig for meg å reise sørover til Frederikshavn sommeren 2007 for å lære mer om Kjæmpestadens inspirasjonskilde.

I Tordenskiolds By Frederikshavn, et «Storyliving® Community», har idéartillerist Jan Michael Madsen siden 1998 oppfordret deltakerne til å *leve historien* gjennom «Full Scale Storyliving®». ³³ Den norskfødte Peter Wessel Tordenskjold (1691–1720) kjempet mot svenskene under Den store nordiske krig. Hvert år markeres året 1717 og ett av hans viktige sjøslag i området, selv om ingen med sikkerhet vet om sjøhelten noen gang virkelig besøkte Fladstrand (som Frederikshavn den gang het) under denne krigen. Tordenskioldsdage hadde i 2007 ifølge hjemmesiden 25 000 besøkende, men det totale antall deltakere var nok atskillig lavere, anslagsvis

31. Intervju med prosjektleder Marianne Woie, Arendal kommune, 14. 09. 2006.

32. Unni Ramsvatn, leder av Nordisk Informasjonskontor i Arendal (Foreningen Norden), fikk ideen da hun på familietur til Danmark i 2003 opplevde Tordenskioldsdage i Frederikshavn (Stiftelsen Kjæmpestaden 2006:3).

33. Tordenskiolds By <http://www.tordenskiold.dk/index.php?zmpage=dsspage&dsspage=45> 10.07.2007.

5 000–8 000.³⁴ Med åtte–ti historiske skip (men bare tre eldre enn 1900: fra 1888, 1891 og 1897!) og opp mot ett tusen personer kledd i historiske kostymer gjenskapes dramatiske øyeblikk fra krigen. I 2007 ble den spektakulære friluftsforestillingen «Drømmen om Hvide Ørn» for første gang oppført to kvelder på rad. Her som i Farsund og Arendal spiller romantikk og estetikk en viktig rolle, mens historisk korrekthet og historisk rekonstruksjon er underordnet. Dette er nemlig det moderne drømmesamfunnets måte å leve historien på, slik Rolf Jensen beskrev det i boken *The Dream Society* (1999).³⁵

«The sun is setting on the Information Society with the computer as an icon», skrev Rolf Jensen. Grensene mellom arbeid og fritid vil etter hvert bli visket ut, og følelsesmessige aspekter vil vokse i betydning. I sin andre bok fra 2003 om drømmesamfunnet, *Heartstorm*, skrev han at markedet for eventyret – de gode historiene – vil bli større (Jensen

Tordenskiold

en søhelt

et byprosjekt

et eventyr

Hvad dølen nøler I efter?

Tag med tilbage til 1717 - Store nordiske Krig
- og oplev et enestående søslag!

34. Anslag ved selvsyn og samtaler med andre deltakere. Å beregne deltakerantall er et metodisk problem: Skal de samme besøkende telles på nytt hver dag? Er det betalende eller besøkende? Hva med dem som uansett ville ha besøkt byen/området, uavhengig av festivalen? Ifølge hjemmesiden hadde Tordenskioldsdage i 2010 et deltakerantall på nesten 2000 medvirkende fra Danmark, Sverige og Norge samt 42 000 besøkende fra nesten 20 forskjellige land (<http://www.tordenskiold.dk/oplevelser/tordenskioldsdage/> 16.08. 2010).
35. Jensen 1999:vii, «Introduction» og 189. Rolf Jensen bruker uttrykket *storytelling* i boken. Jan Michael Madsen bruker uttrykket *storyliving* (se Tordenskiolds By <http://www.tordenskiold.dk> 10.07.2007).

2003, Introduktion og s. 12). Ved å fortelle en god historie blir det *generelle* endret til noe *personlig*. I drømmesamfunnet er grensene mellom fakta og fiksjon uklare. En historie kan være sann enten i *hjernen* eller i *hertet*, hevdet han og søkte bedre balanse mellom «brainstorm» og «heartstorm» (Jensen 2003:19 og 198). Folk vil etterspørre «storytelling» på fritiden, men ikke *alle* typer historier og eventyr. Nå dreier det seg ikke lenger om status, luksus og prestisje. I drømmesamfunnet dreier det seg om romantikk, følelser og sjarm (Jensen 1999:37–38 og 174). Dette vil koste langt mer enn materielle goder, for eksempel transport. Den gode historien skal dekke tre behov: identitet (menneskelig eksistens og verdi), utdanning (kultur og kunnskap) og mening med livet (Jensen 2003:23).

Jensen analyserte verden som en temapark. Land, byer, regioner og store virksomheter vil i det 21. århundre lansere temaer, hevdet han (1999:42 og 61). I fremtiden vil de systematisk sette merkelapper på seg selv – det som i reklamespråket kalles *branding*. Storbritannia er *Cool Britannia*, London *Swinging London* og New York *The Big Apple*. De har allerede fått status som temaparker (Jensen 2003:29 og 173). De forteller historier. Folk besøker byene for å ta del i historien, for å bli beriket, beruset og påvirket. Byen selv – innbyggerne og de historiske attraksjonene – hjelper til. Men de besøkende finner selv opp sine plott, de skriver sine egne manuskripter.

På hjemmesiden til Tordenskiolds by har Jan Michael Madsen lagt ut flere essays om ideene bak prosjektet. Dette er et utdrag fra ett av essayene:

TORDENSKIOLDS BY – er drømmesamfundet i folkelig udfoldelse

Med den ene fod i drømmesamfundet er Tordenskiolds-projektet præcis den form for emotionelle værdi, der ikke er en selvfølge. Og for de byer som for sent lægger vægt på et synligt udtryk for fællesskab, historisk samhørighed eller lign., vil Frederikshavn blive interessant som en prototype på en by hvor man var pioner på området. Frederikshavn præsenteres allerede på diverse faglige konferencer, som et eksempel på en by, hvor det lykkedes at få kultur og erhverv til at gå hånd i hånd og udleve og lege stedets erhvervsarv i farvestrålende historisk antræk.³⁶

36. Tordenskiolds by Frederikshavn (<http://www.tordenskiold.dk/index.php?zmpage=dsspage&dsspage=99> 10.07.2007).

Tordenskiolds by forteller den gode historien – den levende historien. Det er dette som har inspirert Arendal. At historier fra kapertiden blir fortalt og dramatisert som underholdning i lokalsamfunnet, er ikke noe nytt. Slike historier er tradisjonelt blitt fortalt igjen og igjen i familiesammenhenger og i lokalsamfunn og er blitt publisert i lokalaviser (Johnsen 2008B). Men dagens fortellersituasjon, det postmoderne drømmesamfunns *storytelling* og *Storyliving*[®], er en nyskaping.

Festivaler og kulturarvturisme i det postmoderne samfunn

Peter Lyth peker på kommersialisering og merkevarebygging som typiske elementer i den nye kulturarvturismen i det postmoderne Storbritannia. I tillegg nevner han følgende elementer som karakteristiske for livsstils- og opplevelsesturismen (Lyth 2006):

- en sterk understrekning av det lokale, av stedets historie
- en understrekning av det vanlige, det dagligdage, noe som gjør det mulig for vanlige mennesker å oppleve og å leve seg inn i kulturarven
- opplevelse og deltakelse: Den besøkende har en mer aktiv rolle enn for eksempel en tradisjonell museumsbesøkende

Dette gir også mening i en analyse av iscenesatt historie og kulturarv på Sørlandets sommerfestivaler. Kommersialisering og merkevarebygging er langt fra fremmedord. Langs hele sørlandskysten posisjonerer byene og stedene seg: Kaperbyen Farsund posisjonerer seg mellom *Hollenderbyen* Flekkefjord (med *Laksefestivalen*, 12 000 besøkende), Amerika-utvandrerbygda Kvinesdal (med *Utvandrerfestivalen*, 5 000 besøkende) og Mandal med *Skalldyrfestivalen* (40 000 besøkende). Arendal søker sin identitet som kultur- og festivalby mellom *Bokbyen* Tvedestrand (med *Kystkulturuka*, 4 500 besøkende) og *Dikternes by* Grimstad (med fem festivaler, blant annet *Ibsen-/Hamsundagene*, 2 500 besøkende; tall fra Antonsen 2005).

Den maritime fortiden er et viktig element i identitetsbyggingen på Sørlandet – både på individnivå og på steds- og regionnivå. Festivalenes lokale tilknytning er åpenbar – den postmoderne eventyrfortellingen *om* stedet

utspiller seg på stedet. *Kaperspillet* kan bare spilles i Farsund, og Kjæmpe-
 pestaden med det store kornopprøret er ingen andre steder enn Arendal.
 Dagligliv og hendelsene i relasjon til vanlige innbyggere understrekes i
 begge byene.

Arendal er Kjæmpefestaden, Farsund Kaperbyen, Kvinesdal Utvandrer-
 bygda (det samme er for øvrig også Lista i Farsund kommune med sin
 American Festival) og Grimstad Dikternes by. På arrangementene på disse
 stedene er publikum i høy grad til stede som *deltakere* – ikke bare som
 tilskuere. På hver sin måte – som egentlig ikke er så forskjellige – har de
 tilpasset seg drømmesamfunnet. Folk kommer også til disse byene og ste-
 dene for å finne opp sine egne historier. Lokalbefolkningen er «turister» i
 sitt eget lokalmiljø og opplever kanskje de vante omgivelsene på en uvant
 måte. Byene og stedene er scener hvor deltakerne får inspirasjon, hvor de
 blir beriket, beruset og påvirket. De ikler seg roller og går inn i temapar-
 ken. Det er *Storytelling*. Det er eventyr, romantikk og følelser. John Urry
 fremhevet *the tourist gaze* – turistens blick – i sin innflytelsesrike bok fra
 1990 (2003). Men dagens turist nøyer seg ikke med å *iaktta*. *Deltakelse* og
involvering er mer dekkende. Tidligere ble turismen betraktet som selve
 motsetningen til hverdagslivet. I det postmoderne samfunnet eksisterer
 ikke lenger denne klare dualismen mellom turismen og hverdagslivet, det
 ordinære og det ekstraordinære (Wollan 2009:8–9). Siden de fleste delta-
 kerne på festivalene er fra lokalmiljøet, går dagliglivet og iscenesettelsene
 over i hverandre.

Festivalene samler folk og gir en følelse av helhet og fellesskap, kon-
 staterer Gjermund Wollan i analysen av festivaler og turisme som «per-
 forming places» (2009:30). Picard og Robinson beskriver festivalene
 som «celebratory events» – fester der man kommer sammen om felles
 opplevelser (2006:1, 9). Begrepet *liminalitet* er ofte brukt i festival- og
 turismeanalyser: det å tre inn i en frisoner hvor bindingene til hverdags-
 livet og de sosiale skillelinjene er opphevet (Picard og Robinson 2006:11
 og Wollan 2009:32).

«Lekende identitetsarbeid» er et kjennetegn ved det senmoderne, vest-
 lige samfunn og et karakteristisk trekk ved moderne festivaler (Eriksen og

Selberg 2006:96–97 og 116–119).³⁷ Deltakerne kan ta på seg ulike – kortvarige – identiteter og gå inn i – og ut av – en «ikke-hverdag», hvor den normative sosiale virkeligheten prøves ut, bekreftes og settes på spill. Globalisering og stor mobilitet, både sosialt og geografisk, bidrar til at det senmoderne menneskets identiteter kan være mange, skiftende og flyktige, konstaterer Anne Eriksen. Man kan godt uttrykke identiteter ved å minnes fortiden og beskrive kulturarven. I sin avhandling om Medeltidsveckan på Gotland beskriver Lotten Gustafsson denne «ikke-hverdagen» som «den förtrollade zonen». Ulike tider, rom og identiteter gestaltes i leker og iscenesettelser innenfor rammen av festivalen. Besøkende kan «kliva rakt in i historien» eller «föras 600 år tillbaka», skriver hun. «Den iscenesatta dåtiden öppnar dörren för upplevelser vid det möjligas gräns: att erfara en väsensskild verklighet i en annorlunda kropp» (Gustafsson 2002:14 og 16 ff.).³⁸ Og forestillingene om middelalderen endres stadig og lades med nye betydninger. Medeltidsveckan gjør ikke alltid krav på å være historisk korrekt og er det heller ikke.

Hvordan skal man tolke lekens tilbakekomst blant voksne mennesker, spør Gustafsson og konstaterer følgende:

I leken är det inte bara möjligt att gestalta en efterlängtd värld utan också att ge den realitet. [...] Drömmen om tidsresan bekräftar avståndet till tidigare generationer men också föreställningen om att det går att överbygga det. Medeltidslekarna upphäver ock revolterar mot tanken på det förflutna som något evigt förlorat. [...] Historien lyfts in i nuet och riktas mot framtiden. (Gustafsson 2002:256–257)

Fremtidsperspektivet kopler Gustafsson til den voksende regionalismen. Med referanse til Svante Beckman hevder hun at nasjonens store beret-

-
37. «Lekende identitetsarbeid» er et kjennetegn ved det senmoderne, vestlige samfunn og et karakteristisk trekk ved moderne festivaler. Deltakerne kan ta på seg ulike – kortvarige – identiteter og gå inn i – og ut av – en «ikke-hverdag», hvor den normative sosiale virkeligheten prøves ut, bekreftes og settes på spill. Globalisering og stor mobilitet, både sosialt og geografisk, bidrar til at det senmoderne menneskes identiteter kan være mange, skiftende og flyktige, konstaterer Anne Eriksen og Torunn Selberg.
38. Medeltidsveckan på Gotland ble etablert i 1984 og arrangeres årlig i begynnelsen av august. En grunnleggende idé er å skape en fullskala illusjon av middelalderens liv med Visbys særegne miljøer og minnesmerker som kulisser.

ninger holder på å brytes opp i et mylder av lokal kulturarv (Gustafsson 2002:258–260).³⁹ Mens nasjonen i økende grad er blitt forbundet med nasjonalisme, rasisme og fremmedfiendtlighet, er regionen blitt den viktigste basen for identifikasjon og forestilte fellesskap. For dette er en form for identitetspolitikk. «The explanation for the recent proliferation of festivals is complex, but in part relates to a response from communities seeking to re-assert their identities in the face of a feeling of cultural dislocation brought about by rapid structural change, social mobility and globalisation processes», konstaterer Picard og Robinson (2006:2). Men i prosessen skjer det også en «kulturell kolonisasjon»: Vektleggingen av 1800-tallets sjøfartskultur på Sørlandet og middelalderen i Visby på Gotland skjer nemlig på bekostning av andre minner, andre tidsperioder og andre steder, for eksempel landsbygda. På Sørlandet dreier det seg i høy grad om 1800-tallets sjøfartshistorie. Hvorfor?

Hvorfor sjøfartshistorie? Hvorfor krigen 1807-1814?

Agderkysten har i århundrer vært preget av de maritime næringene. Arendal var på 1800-tallet Norges – og i en periode Skandinavias – ledende sjøfartsby med en betydelig seilskipsflåte. Ingen by hadde en periode så stor tonnasje i forhold til folketallet som Farsund. I dag er kystkulturen og den maritime historien en viktig del av sørlandingers identitet. Derfor kan det være nærliggende for sørlandsbyene å ty til en rik sjøfartskultur i dagens merkevarebygging og identitetsskapende arbeid. Ikke uten grunn ble Tall Ships' Races i Kristiansand fra 30. juli til 1. august 2010, med 80–90 seilskuter på havnen, en gedigen folkefest. At maritime fortellinger er populære, kan kanskje også forklares med at sjøfartshistorien har allmenne referanser til autentisitet, en åpen og internasjonal kultur, fremtidsoptimisme, røtter og kystkultur – viktige og positive verdier i merkevarebyggingen.⁴⁰ Generelt

39. 1990-tallets interesse for middelalderen i Sverige var for eksempel koplet til drømmene om EU og fornyede kontakter mellom regionene rundt det befridde Østersjøen.

40. Disse stikkordene ble nevnt i et intervju med prosjektleder for Kjæmpestaden Marianne Woie, Arendal kommune, 14. september 2006.

kan økt vektlegging av lokal kultur og en velkjent historie tolkes som et svar på – kanskje en protest mot – økende globalisering.

Men hvorfor bruker Farsund og Arendal *historier fra krigen 1807–1814* i sin identitetsbygging og markedsføring? Hva er det med historiene fra akkurat denne perioden som fremdeles har appell? Hva vekker interesse 200 år etter hendelsene?

- I likhet med kriger og konflikter fra vikingtid og middelalder, men i motsetning til for eksempel andre verdenskrig, ansees Napoleonskrigen i dag som en *ufarlig* krig som de fleste ikke har negative følelser for – tvert imot. Historier fra Napoleonskrigen kan gjenfortelles og iscenesettes som underholdning uten å støte noen. I Arendal har blant annet det økonomiske krakket i 1886, som la skipsfarten i grus og avslørte den lokale banksjef Herlofsons store økonomiske underslag, vært foreslått som tema for byspill. Men til tross for den åpenbare dramatikken vil dette sannsynligvis virke støtende for familien og splittende i Arendal, og derfor ikke tjene hensikten.
- Krigen 1807–1814 er en *velkjent krig*. Mange sørlendinger kjenner til – og har til og med sin familiehistorie knyttet til – Napoleonskrigen, kapertiden og prisonen. De fleste kjenner Terje Vigen, som rodde til Danmark etter korn.
- Dramatiske historier fra krigen 1807–1814 egner seg for visualisering: som skuespill og rekonstruksjon av militære kamper og sjøslag. Publikum kan delta – de kan iscenesette seg selv i ulike roller.
- Eventyrfortellingene fra krigen 1807–1814 vektlegger tradisjonelle verdier, røtter og historie. De kan enkelt bygges opp som romanser med helter og skurker og spille på allmenne følelser som hat, kjærlighet og savn. Publikum kan lett kjenne seg igjen. Ikke all lokal, autentisk historie inneholder disse elementene. Ikke alle historiske fortellinger lar seg tilpasse en eventyrstruktur slik at de egner seg for iscenesettelse. 1800-tallets økonomiske fremgang og skipsfartens velstandsperiode, eller Arendal som gruvesamfunn, lar seg kanskje ikke dramatisere og iscenesette uten at man legger inn et oppdiktet drama?

Nåtids- og fremtidsperspektiv

På sørlandske sommerfestivaler og spel tar deltakerne de kollektive minnene i bruk for å kople seg selv til tidligere generasjoners historiske hendelser og heldedåder. Fiende- og offerroller utkrystalliserer seg og omforhandles (Gustafsson 2002:260). Budskapet i de moderne iscenesettelsene eller eventyrfortellingene om de lokale heltene og deres bragder under Napoleonskrigen kan – på et overordnet nivå – tolkes som sørlandsbyenes fremtidige seier over en tenkt «fiende», eller snarere gunstige posisjonering overfor en «konkurrent» i dag. Det kan for eksempel være seier i konkurransen mot nabobyer, seieren over trusselen om tap av arbeidsplasser, nedgang i folketallet eller økonomisk stagnasjon. Iscenesettelsene av de historiske hendelsene har altså referanser til dagens situasjon, og de har et fremtidsperspektiv mer enn et historisk perspektiv.

I festivalenes dramaer seirer alltid helten (det vil si byen) til slutt. Målet trenger likevel ikke å være å utkonkurrere nabobyene, men heller å vise handlingskraft, å vokse og å utvikle seg ved å kontrastere dem og skape supplerende fortrinn. I Frederikshavn understrekes likhetstrekkene med Tordenskjold, som var «en handlingens mand». Fladstrand «vokste sig hurtig stor og stærk på fiskeri [...]. Ikke sådan at den udkonkurrerede de langt ældre købstæder Skagen og Sæby, for de har deres stærke sider på andre områder». ⁴¹

Gjennom Kjæmpestaden har Arendal oppfunnet en moderne suksesshistorie med et eventyrplott: På 1800-tallet var Arendal virkelig Kjæmpestaden med en blomstrende skipsfart. Men fra 1886, året for Arendalskrakket, gikk det nedover. Situasjonen er heller ikke uten problemer i dag. Arendal tapte for eksempel kampen om lokaliseringen av Universitetet i Agder til Grimstad. ⁴² Grimstad har fremdeles et blomstrende shippingmiljø, Arendal ikke i samme grad. Og Grimstad vender seg nå sterkere mot Kristiansand, der Universitetet i Agders hovedcampus, flyplassen, ferjehavna, togstasjonen og Sørlandets regionale senter er lokalisert. «Hva

41. Brosjyre utgitt av Tordenskioldsdage 2006: «Tordenskiold. Hva dælen nøler I efter?».

42. Høsten 2010 ble Arendal avviklet som campus for Universitetet i Agder (UiA). I en informasjonsavis for UiA i anledning feiringen av det nyetablerte universitetet i september 2007 la Arendals ordfører «ikke skjul på sin skuffelse over at det ble vedtatt kun to campus – én i Grimstad og én i Kristiansand» (UiA 2007:12).

skal vi med Arendal?» spurte regionavisen *Fædrelandsvennen* på lederplass høsten 2007 og konkluderte: På grunn av arbeidsmobiliteten, bosetningsmønsteret og næringsetableringene ligger midtpunktet i Agderbyen i Stor-Kristiansand og mot Lillesand.⁴³ Men lillesøster Arendal slår tilbake, sist med Hovefestivalen, som danket ut Quart Festivalen i 2007. Arendal er villig til å kjempe for fremtiden.

På et overordnet nivå handler historien om Arendal, et tidligere velstående maritimt samfunn som nå står overfor nye utfordringer. På dette nivået forteller iscenesettelsen publikum: Gå ut og kjemp for byen din! Bare da vil vi klare å gjenerobre fortidens gloriøse posisjon. Dette er først og fremst et budskap fra lokale til lokale. Målgruppen, og hoveddelen av både deltakere og tilskuere på festivalen, er følgelig lokalbefolkningen. Det er ingen grunn til å ha hjemmesider på engelsk, noe de heller ikke har.

Dette viser at maritime iscenesettelser kan brukes i mange sammenhenger og som svar på ulike behov. Historikere har flere ganger kritisert *Kaperspillet* for å være for dramatisk og for lite realistisk.⁴⁴ Det er på samme grunnlag lett å kritisere Kjæmpestaden. Men kritikken viser bare hvordan den faghistoriske erkjennelsen og den folkelige fortellermåten og erindringen kan komme i et spennings- eller motsetningsforhold til hverandre. Fortellingene har kanskje fjernet seg langt fra de historiske realiteter. Men som *gode historier* lever de videre.

Avslutning

I denne artikkelen har jeg rettet søkelyset mot bruken av den maritime historien på sørlandske sommerfestivaler og spel. Etter å ha gitt en oversikt over sørlandske sommerfestivaler og spel generelt har jeg særlig tatt for meg de to festivalene Kaperdagene/Kapernatten i Farsund og Kjæmpestaden med forestillingen *Det store kornopprøret* i Arendal.

43. *Fædrelandsvennen* 27.09.2007:2 (leder). «Det er mulig at seilskuter og trelasthandel knyttet sammen Arendal, Froland og Grimstad historisk, men de trossene er kuttet og seilene låret for lengst.»

44. Omtaler i lokalavisen *Farsunds Avis* og regionavisen *Fædrelandsvennen* i forbindelse med arrangementet. Se tidligere note.

Min konklusjon er at veksten i den maritime kulturarvturismen de siste tiårene klart kan tolkes som en strategi innen stedsutvikling og stedsmarkering. Selv om temaet både i Farsund og Arendal er fortiden, og i særdeleshet krigen 1807–1814, er iscenesettelsene av sjøfartshistorien styrt av nåtidige behov og fremtidsperspektiver. Jeg har tolket de historiske iscenesettelsene på sommerfestivalene i de to sørlandsbyene som en respons på trusselen om (relativ) økonomisk deprivasjon, befolkningsmessig og industriell tilbakegang og generelt behov for stedsmarkering i dag. Analysen har vist at de historiene som presenteres, inneholder flere faktiske feil og mangler. Men ambisjonen til arrangørene er ikke historisk rekonstruksjon, heller ikke historieformidling i seg selv, selv om en tydelig forbindelse til de faktiske historiske hendelsene synes å være viktig. Iscenesettelsene er til en viss grad – men bare innenfor visse rammer – løsrevet fra den faktiske historien og det autentiske. De kan karakteriseres som «oppfunnet tradisjon». Lokale og regionale krefter har «oppfunnet» historier som understreker identitet, som ledd i *city branding*, for å fremme økonomisk og kulturell vekst og styrke konkurranseevnen vis-à-vis nabobyer. Historiene som iscenesettes for dette formålet, er bygd opp som klassiske eventyrfortellinger. Samtidig er de eksempler på moderne *storytelling* og *storyliving*. Jeg har også analysert de to festivalene som eksempler på postmoderne livsstils- og opplevelsesturisme og som reaksjoner på globalisering og internasjonalisering av turismen.

Innledningsvis ble norske festivaler forsøksvis delt inn i musikkfestivaler, kultur(arv)festivaler, religiøse festivaler og sportsfestivaler. Men dette er bare én måte å kategorisere på. Alternativt kan man skille mellom tradisjonelle og (post)moderne, norske – og sørlandske – festivaler. Da vektlegges forholdet mellom publikum og de opptredende, forholdet mellom det autentiske og kopiene og forholdet til tiden. Uklar historisk tidsforståelse, diffuse grenser og rolleblanding og liten opptatthet av det ekte og historisk korrekte er karakteristisk for det postmoderne. Den tradisjonelle museumsbesøkende er aldri i tvil om sin rolle og aldri i tvil om museumsgjenstandenes ekthet. Den tradisjonelle konsertpublikummer er aldri i tvil om hvem som er deltaker, og hvem som er tilskuer, hvem som hører hjemme på scenen, og hvem som skal sitte i salen. I den postmoderne totalopplevelsen på festivalen, derimot, er grensene mellom fortid og nåtid,

mellom deltakere og tilskuere, mellom det autentiske og det inautentiske og mellom det virkelige liv og iscenesettelsen i høy grad visket ut.

Litteratur

- Abrahamsen, O.A. (2007) *Farsund bys historie, bind III. Fra rederby til industrikommune*. Farsund: Farsund kommune 2007.
- Abrahamsen, V. (2006) «Dramatisk kapernatt». *Farsunds Avis*, 27.07.2006.
- Anthonsen, I. (2010) «Skjærgårdstreff for 30. gang» (*Skjærgårds Music & Mission*). *Fædrelandsvennen*, 7.07.2010.
- Antonsen, K. (2005) «Festival i sør – mer enn Quart». *Fædrelandsvennen*, 30.07.2005.
- Anttonen, P.J. (1997) «Transformation of a Murder Narrative: A Case in the Politics of History and Heroization» *NORVEG Årgang 40*. Nr. 2–1997.
- Arendal kommune (2004a). *Kjæmpestaden*, prosjektbeskrivelse 26. oktober 2004. Arendal: Arendal kommune.
- Arendal kommune (2004b) *Vedtekter for Stiftelsen Kjæmpestaden*. Arendal: Arendal kommune.
- Arendal kommune (2005) *Årsmelding for Stiftelsen Kjæmpestaden*. Arendal: Arendal kommune.
- Aronsen, M. (2006) *Quart 06 – mer enn musikk. Verdiskaping og ringvirkninger*. Rapport 1. november 2006. Kristiansand: Agderforskning. http://www.agderforskning.no/reports/pro06_8aquartrapport06.pdf lastet ned 10.07.2007.
- Asdal, F.A. og Berg, Ø. (2005) *Det store kornopprøret*, skuespill. Arendal: Kjæmpestaden.
- Aust-Agder fylkeskommune (2006). *Kultur – en sentral kraft i samfunnsbyggingen. Strategisk plan for kulturformidling i Aust-Agder*. Arendal: Aust-Agder fylkeskommune 2006. VEDLEGG. <http://www.aa-f.kommune.no/dialog.aspx?action=file&fileid=2013> lastet ned 10.07.2007.
- Ballestad, A.G. (2005) «Historisk teater i Homborsund». *Agderposten*, 20.07. 2005.
- Bryld, C. og Warring, A. (1998) *Besættelsestiden som kollektiv erindring*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Christiansen, A. (2007) «Venter på Olav Digre». *Aftenposten*, 15.07.2007.
- Eriksen, A. og T. Selberg (2006) *Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk*. Oslo: Pax Forlag.
- Fjellstad, A. (2006) «Klar for kveldens spill». *Farsunds Avis*, 25.07.2006.
- Grønstad, L. og K.M. Hjemdahl (2010) *Grensesprenging i vasskanten. Forprosjekt om eit maritimt opplevingscenter i Nodeviga for Vest-Agder-museet*. Agderforskning Prosjektrapport nr. 3/2010.
- Gullestad, F.H. (2010) «Jesus-camp på Stiklestad». *Aftenposten*, 24.07.2010.

- Gustafsson, L. (2002) *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*. Nora: Nya Doxa.
- Hjemdahl, K.M., E. S. Hauge og E. Lind (2007) *Festivaler på Sørlandet. Kultur i kraftformat*. FoU-rapport nr. 4/2007. Kristiansand: Agderforskning.
- Hobsbawm, E. og T. Ranger (red.) (1989) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ICOMs museumsetiske regelverk. http://www.icom-norway.org/icom_regel_web.pdf lastet ned 07.07. 2010.
- Jensen, B.E., C.T. Nielsen og T. Weinreich (red.) (1996) *Erindringens og glemslens politik*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Jensen, R. (1999) *The Dream Society. How the Coming Shift from Information to Imagination Will Transform Your Business*. New York: McGraw-Hill.
- Jensen, R. (2003) *Heartstorm. The Dream Society 2. Fra reklame til storytelling*. København: JPBøger/Jyllands-Postens Erhvervsbogklub.
- Johnsen, B.E. (2002) «Med lua i handa? Ferierende og fastboende gjennom hundre år». I: J.P. Knudsen og H. Skjeie, *Hvitt stakitt og fiberoptikk: Regionale myter – regional makt*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Johnsen, B.E. (2004) «Turistene kommer! Feriegleder og sommerminner fra Justøya på 1900-tallet». I: A.J. Økland (red.), *Det var en gang. Årsskrift for Vestre Moland og Lillesand Historielag*. Lillesand: Vestre Moland og Lillesand Historielag.
- Johnsen, B.E. (2005a) «The villages and out ports of Sørlandet in Southern Norway: Maritime history and heritage staged for tourists». I: R. Marcet i Barbe, C.A. Brebbia og J. Olivella: *Maritime Heritage and Modern Ports*, International Conferences on Maritime Heritage and Modern Ports. Southampton, Boston: WITPRESS 2005.
- Johnsen, B.E. (2005b) «Resirkulerte hvite seil. Maritime minner i møte med turismen». I: H.C.G. Johnsen, T. Dragseth, H.K. Lynggård og O. Johannessen (red.), *Metaforenes tyranni? Samtids- og fremtidsbilder i Norge 2005. En essaysamling*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Johnsen, B.E. (2008a) «Images of Sørlandet: The Skagerrak Coast of Norway. Representations and stereotypes, and the fight against them». I: Auvo Kostianen og Taina Syrjämaa (red.), *Touring the Past. Uses of History in Tourism*. Discussion and Working Papers No. 6. The Finnish University Network for Tourism Studies (FUNTS). Savonlinna.
- Johnsen, B.E. (2008b) «Prisonfangenes fortellinger. Narrative strukturer og temaer i historiske sagn om sjøfolks opplevelser under krigen 1807–1814». *Heimen* 1–2008. Trondheim: Landslaget for lokalhistorie.
- Johnsen, B.E. (2010). «Skippere, sommergjester og Sabeltann. Sørlandske stereotypier fra 1800-tallet og fram til i dag». I: Johnsen, B.E. (red.), *Sørlandsk kultur. Mangfoldet og motsetningene*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Kaalaas, P. (2005) «Kledd for batalje i Homborsund». *Fædrelandsvennen*, 16.07. 2005.
- Knudsen, J.P. (2004) «De nye uthavnene». *Kronikk i Fædrelandsvennen*, 19.05.2004.

- Litangen, C. (2006) *Levende historie: Et forprosjekt for Samfunnsbyggingsprosjektet i Arendal* (utredning). Arendal: Arendal kommune.
- Lyth, P. (2006) «Selling history in an age of industrial decline: Heritage tourism in Robin Hood county». Paper på XIV International Economic History Congress, Session 48: *Attractions and Experiences: The Uses of History in Tourist Development*. Helsinki, 21st–25th August 2006.
- MacCannell, D. (1976) *The Tourist. A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken Books.
- Martinsen, J.R. (2010) «Sov i Sabeltanns suite». *Fædrelandsvennen*, 25.05.2010.
- Meethan, K. (2001) *Tourism in Global Society: Place, Culture, Consumption*. Basingstoke, Hampshire [UK] og New York: Palgrave.
- Orre, A. (2006) «Millioner på spel». *Aftenposten*, 30.07.2006.
- Picard, D. og Robinson, M. (red.) (2006). *Festivals, Tourism and Social Change. Remaking Worlds*. Toronto: Channel View Publications.
- Preus-Olsen, G. (2007) «Kaperdagen regnet bort». *Farsunds Avis*, 16.07.2007.
- Propp, V. (1985) Theory and History of Folklore. *Theory and History of Literature*, Volume 5. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Roksvåg Pedersen, T. (2007) «Kaperstemning i oppholdsvær». *Farsunds Avis*, 19.07.2007.
- Skinemoen, M.E. (2005) «Blod, hat og kjærlighet». *Agderposten*, 23.07. 2005.
- Spjellkaviknes, S. (2007) «Leve kaperspillet». *Farsunds Avis*, 19.07.2007.
- Stiftelsen Kjæmpestaden (2006) *Kjæmpestaden – på tokt i Arendals historie. Historiske festdager i Arendal 16.–18. juni*. Festivalavis publisert av stiftelsen Kjæmpestaden (etablert 28. januar 2005).
- Støle, T.A. (2004) «Tusenvis på Kaperspillet». <http://www.fedrelandsvennen.no/nyheter/lister/article219310.ece>, lastet ned 13.07.2004.
- Tvedt, S. (2010) «Kapret publikum i stemningsfull kapernatt». *Fædrelandsvennen*, 14.07.2010.
- Tønnessen, J.N. (1955) *Kaperfart og skipsfart 1807–1814*. Oslo: Cappelen.
- Universitetet i Agder (2007). *Universitetsbyene. Informasjonsmagasin fra universitetsbyene Arendal, Grimstad og Kristiansand*. Arendal, Grimstad og Kristiansand kommuner.
- Urry, J. (2003) *The Tourist Gaze*. London, Thousand Oaks og New Delhi: Sage Publications.
- Weisser, A. (2007) «Vi fråtser i historiske spel i sommerferien». *Fædrelandsvennen*, 23.07.2007.
- Wollan, Gjermund (2009) *Festivaler og turisme som Performing places. En sosio-kulturell analyse*. Høgskolen i Nord-Trøndelag. Rapport nr 59. Steinkjær.
- Aarseth, A. (1976) *Episke strukturer*. Oslo: Universitetsforlaget.

Utvalgte nettsteder, festivaler og spel

Kaperspillet, Farsund: <http://www.lista-farsund.no/aktiviteter/kaperspill.htm>, lastet ned 01.07.2006.

Kaperdagene, Farsund: <http://www.lista-farsund.no/handel/handel.html>, lastet ned 01.07.2006.

Kjæmpestaden, Arendal: <http://www.kjempestaden.no>, lastet ned 14.07.2010.

Tordenskiolds By Frederikshavn: <http://www.tordenskiold.dk>, lastet ned 10.07.2007, og <http://www.tordenskiold.dk/oplevelser/tordenskioldsdage/>, lastet ned 16.08.2010.

Spelet om Heilag Olav (Stiklestadspelet): www.stiklestad.no, lastet ned 10.07.2007.

Festivaler: <http://www.norge.se/culture/music/festivals/festivals.htm>, lastet ned 10.09.2007.

Kaperspill i havnebassenget i Farsund: *Ditt Distrikt*, <http://www.dittdistrikt.no/aktiviter/8207/Kaperspill-i-havnebassenget-i-Farsund>, lastet ned 8.07.2010.